

*Särtryck ur
Skandinaviska Bankens kvartalsskrift januari 1958*

KONSUMTIONEN I SVERIGE 1931—1965

AV RAGNAR BENTZEL

Ragnar Bentzel är sedan 1956 docent i nationalekonomi vid Uppsala universitet och har lett en stor undersökning inom Industriens Utredningsinstitut rörande den privata konsumtionen i Sverige och dess utvecklingstendenser.

Undersökningens problemställning

Inom Industriens Utredningsinstitut har sedan flera år tillbaka pågått ett forskningsarbete rörande de långsiktiga utvecklingslinjerna inom svensk ekonomi. Avsikten därmed har varit att genom analys och diskussion av förekommande utvecklingstendenser på olika områden ge underlag för en bedömning av de strukturella förändringar inom näringslivet, som kan tänkas ske i framtiden såsom en följd av en fortsatt välståndsökning. Som resultat av denna forskningsverksamhet har under tidigare år publicerats följande utredningar: Befolkningsutveckling och arbetskraftsförsörjning, Svenskt distributionsväsende, Svenskt transportväsende samt Inkomstfördelningen i Sverige. I somras utkom ett nytt bidrag till denna serie av arbeten, Den privata konsumtionen i Sverige 1931—1965. Föreliggande artikel, som skrivits av ledaren för den forskargrupp, som utarbetat sistnämnda bok är avsedd att ge en kortfattad översikt över bokens innehåll.

Den fråga, som undersökningen i första hand sökt besvara, är, hur en fortsatt ökning av det allmänna välståndet i landet kan komma att påverka konsumtionens inriktning. Om nu folk i framtiden kommer att få successivt ökade realinkomster, hur kommer man då att disponera dessa; av vilka varor kommer konsumtionen att öka och av vilka kommer den att minska och hur stora kommer dessa ökningarna och minskningar att bli? Såsom svar på dessa frågor lämnas i boken prognoser för konsumtionens förändringar mellan åren 1955 och 1965. Dessa prognoser baseras på alternativa förutsättningar angående realinkomstens utveckling mellan sistnämnda år.

Vid sidan om detta huvudsyfte har avsikten med undersökningen varit att göra en sammanställning av statistiskt material belysande konsumtionens tidigare utveckling i Sverige. I enlighet därmed har ett omfattande arbete nedlagts på att konstruera tidsserier och andra statistiska data från perioden 1931—1955.

Området för undersökningen har begränsats till den *privata* delen av landets konsumtion. Anledningen därtill är, att en undersökning även av den *offentliga* konsumtionen, på grund av dens starka beroende av rent politiska beslut, skulle fordrat en helt annan typ av analys än den, som här kommit till användning.

Konsumtionsutvecklingen

under det senaste kvartsseklet

Räknat i fasta priser uppgick de årliga privata konsumtionsutgifterna i Sverige vid 1950-talets mitt till ett ungefär dubbelt så stort belopp som i början av 1930-talet. Man kan m. a. o. säga, att den privata konsumtionens volym under dessa 25 år ökat med i stort sett 100 %. Eftersom landets folkmängd samtidigt stigit i runda tal från 6 till 7 miljoner invånare, blir dock volymökningen *per capita* betydligt mindre; den stannar i själva verket vid ungefär 60 %. Denna sistnämnda siffra motsvarar en genomsnittlig årlig ökning på 2 % eller, om man bortser från krigsåren, på 2 1/2 %.

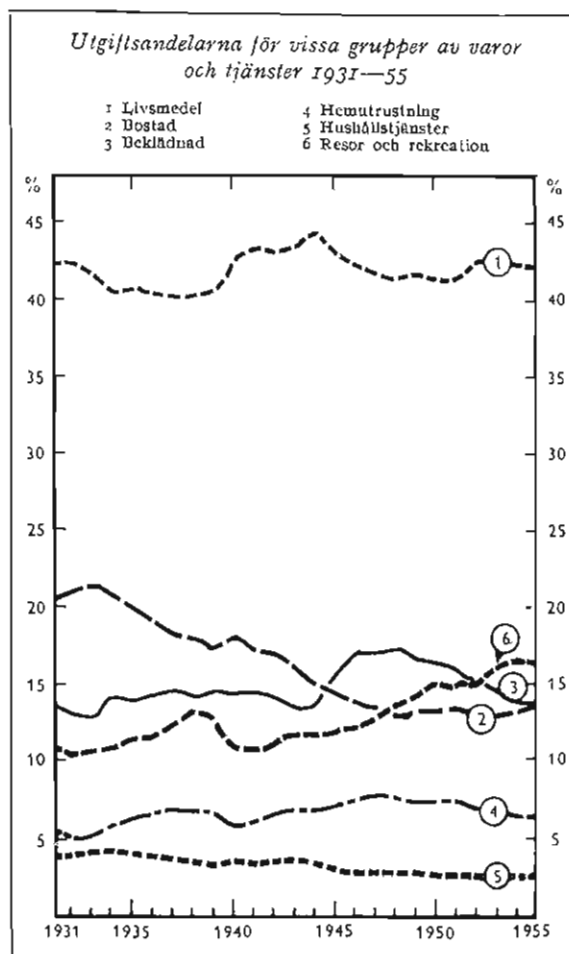
Samtidigt med att den privata konsumtionen på detta sätt stigit i volym har den också förändrats till sin inriktning. Många varor köps numera i mångdubbelt större omfattning än förr, medan andra varor mer eller mindre försvunnit ur

handeln. Dessa förändringar i konsumtionens inriktning har ingalunda skett helt oregelbundet. Man kan i själva verket urskilja ett ganska tydligt mönster för utvecklingen. Till en mycket stor del har denna dominerats av vissa allmänna tendenser, vilka tydligen gjort sig gällande med stor kraft. Såsom en kortfattad beskrivning av vad som egentligen hänt kan det därför vara lämpligt att ange dessa tendenser.

De förändringar, som skett i konsumtionens inriktning, kan kanske i främsta rummet karakteriseras såsom en förskjutning från varor av nödvändighetskaraktär till mer umbärliga varor. Denna förskjutning har konkret tagit sig uttryck i en relativt liten ökning — och på sina håll t. o. m. i en minskning — i konsumtionen av flertalet livsmedel, skor, underkläder, enklare köksartiklar etc. samt i en stark ökning i utgifterna för sådana varor som motorfordon, sportartiklar, leksaker och nöjen. I huvudsak förefaller dessa förändringar vara en »normal» följd av ökningen i realinkomsten; det är samma typ av förskjutningar, som kan iakttagas från budgetstatistiska data vid jämförelser mellan konsumtionsinriktningen inom olika inkomstklasser.

Ett i utvecklingen starkt dominerande drag har vidare varit de förändringar, som betingats av konsumenternas strävan att underlätta arbetet med hemmets skötsel. Från att köpa varor, vars utnyttjande kräver relativt mycket arbete från husmoderns sida, har man övergått till att köpa varor, som i flertalet fall är något dyrare men i gengäld fordrar mindre arbetsinsatser. Denna företeelse har på livsmedelsområdet tagit sig uttryck i en övergång från mjöl till bröd, från kött till charkuterier och från »råvaror» överhuvudtaget till färdiglagade, konserverade eller djupfrysade produkter. På beklädnadsområdet har konfektion och trikå ökat mycket starkt på garnernas och tygernas bekostnad. Vidare har ju bostädernas utformning under de sista decennierna i hög grad dikterats av ett önskemål om att de skall vara lättskötta och på bränsleområdet har det skett en mycket markerad övergång från ved och kol till olja. Som ett ytterligare uttryck för denna strävan att underlätta hemarbetet kan man också se den mycket starka ökning som skett i köpen av elektriska hushållsmaskiner.

Även om denna sistnämnda tendens i konsumtionsinriktningen till en del kan ses såsom en följd av de inkomstökningar, som kommit till stånd, är det emellertid tydligt att den förstärks av många andra faktorer. Bl. a. har hembiträdernas löner stigit långt mer än den allmänna prisnivån samtidigt som de elektriska hushållsmaskinerna blivit relativt sett billigare och billigare. Sålunda har t. ex. hembiträdeslönen stigit till ungefär det 5-dubbla under det att en dammsugare i dag inte kostar mer i kronor räknat än den gjorde för 25 år sedan. Vidare har prisdifferensen mellan »råvara» och färdigvara blivit mindre. Mjölpriserna har stigit mer än brödpriserna, köttpriserna mer än charkuteripriserna etc. Härtill kommer det i detta sammanhang mycket viktiga förhållandet, att minskningen i husmödrar-

nas arbete i hemmen och inkomstökningarna *delvis* är en följd av en och samma företeelse, nämligen en ökning i antalet förvärvsarbetande husmödrar.

Under de sista 25 åren har användningen av personliga tjänster uppvisat en alldeles speciell utveckling. Sålunda har utnyttjandet av exempelvis hembiträdens, skomakares och skräddears tjänster *minskat*. Det finns i Sverige numera mindre än hälften så många hembiträden som i början på 30-talet. Vidare har under efterkrigstiden frisörernas och restaurangpersonalens tjänster stagnerat. Det kanske finns många orsaker till denna utveckling. Den dominerande rollen torde dock ha spelats av prisutvecklingen. Priserna på alla — icke subventionerade — personliga tjänster har stigit betydligt mer än övriga priser, vilket måste betraktas som en naturlig företeelse i ett samhälle med stora realinkomststegringar; de produktivitetsstegringar, som kommit till stånd inom flertalet näringsgrenar och där haft pristryckande tendenser, har av naturliga skäl inte haft sin motsvarighet på de personliga tjänsternas område.

Tiden sedan 1931 har varit en period under vilken en mängd nya varor slagit igenom på den svenska konsumtionsvarumarknaden — radioapparater, konstfiberkläder, mopeder, moderna symaskiner, juicer etc. — och introduktionen av dessa varor har på flera områden satt sina tydliga spår i utvecklingen. De nya varorna har i flertalet fall — åtminstone temporärt — vunnit mark i snabb takt, samtidigt som detta lett till motsvarande minskning i köpen av en eller flera andra varor. När konstfibrerna slog igenom minskade köpen av motsvarande ylle- och bomullsvaror, när mopederna kom minskades genast köpen av vanliga trampcyklar etc.

Prognosresultaten för 1965

Som tidigare nämnts har de för år 1965 gjorda prognoserna baserats på vissa *förutsättningar* angående välståndsutvecklingen i landet. Detta har varit fullt naturligt, eftersom undersökningens huvudproblem just gällt hur en framtida välståndsökning kan tänkas påverka konsumtionsinriktningen. Om man genom en prognos skall

besvara en sådan fråga måste man uppenbarligen på ett eller annat sätt utgå från, att en ökning verkligen kommer till stånd. Därvid har emellertid den frågan aktualiserats, vad man lämpligen borde välja för förutsättning beträffande den takt, varmed ökningen i välståndet kommer att ske. För att inte binda prognoserna alltför starkt vid en viss speciell förutsättning om denna ökningstakt, har undersökningen presenterat två alternativa prognoser, varav den ena baserats på förutsättningen, att realinkomsten per capita kommer att stiga med 3 % om året från 1955 till 1965 och den andra på förutsättningen att denna realinkomstökning kommer att stanna vid 2 % om året. För att inte tynga denna artikel med alltför många sifferuppgifter, kommer framställningen i det följande att begränsas till 3 %-alternativet.¹

Vid uppgörandet av prognoserna har — på ett undantag när — analysen utgått från efterfrågesidan, vilket innebär en förutsättning om att efterfrågan på alla punkter kommer att kunna tillfredsställas, d. v. s. att något gap mellan efterfrågan och tillgång vid rådande priser — t. ex. av den typ som f. n. förekommer på bostadsmarknaden — inte kommer att förefinnas.

På flertalet punkter har prisrelationernas utveckling ansetts vara av betydelse för efterfrågeutvecklingen. Att annat än helt ytligt gå in på hela det problemkomplex, som sammanhänger med prisrelationernas framtida förändringar, skulle emellertid fört alltför långt och undersökningen har därför nöjt sig med att göra vissa schematiska antaganden därom. Därvid har ett antagande om oförändrade prisrelationer fått bli den allmänna regeln, från vilken emellertid vissa undantag gjorts. Sålunda har t. ex. antagits, att alla personliga tjänster år 1965 kommer att bli relativt sett dyrare i framtiden men att däremot varor framställda genom industriell massproduktion kommer att bli relativt sett billigare.

¹ De förutsättningar som valts avser i själva verket inte realinkomsten utan i stället den *totala privata konsumtionens volym*. För att inte tynga framställningen med detta senare, språkligt otympliga, uttryck har emellertid här och i fortsättningen valts att använda realinkomsten såsom synonym därför, trots att detta inte är fullt adekvat annat än under speciella antaganden angående sparande samt direkta skatter och subventioner. Eftersom några sådana antaganden inte gjorts i undersökningen bör läsaren hålla i minnet, att uttrycket realinkomst i föreliggande artikel givits en speciell innebörd.

För befolkningsutvecklingen fram till 1965 har gjorts en särskild prognos. Denna innebär, att den totala befolkningen mellan 1955 och 1965 kommer att öka med 3 % samtidigt som ungdomarnas och åldringarnas andel av befolkningen blir större än nu.

De förändringar i konsumtionsriktningen, som prognoserna ger vid handen, kan i stora drag karakteriseras såsom en fortsättning på den trendutveckling, vilken dominerat konsumtionsstrukturens förändringar från 1930-talets början fram till 1950-talets mitt. Sålunda förutses även för framtiden en förskjutning från nödvändighetsvaror till mera umbärliga varor — i främsta rummet från livsmedel till resor och rekreation. En fortsatt minskning i användandet av flertalet — icke subventionerade — personliga tjänster har också ansetts trolig. Det har också räknats med att folks strävan att underlätta arbetet med hemmets skötsel även i framtiden skall leda till efterfrågeförskjutningar av samma typ som kunnat konstateras för tidigare år. Sannolikt kommer också åtskilliga nya varor fram på marknaden, vilka då rimligen kommer att tränga ut vissa av de »gamla» varorna.

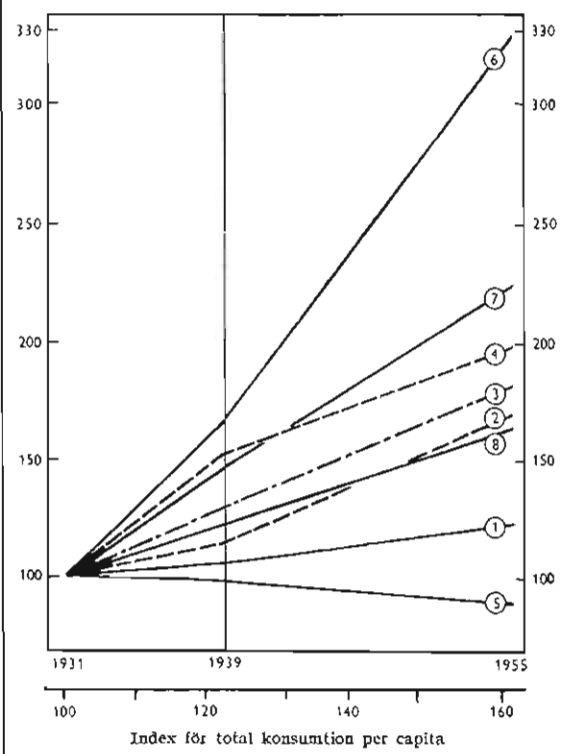
För att ge en mera konkret beskrivning av de gjorda prognoserna skall de här kommenteras med utgångspunkt från den uppdelning i »huvudgrupper», som undersökningen laborerat med.

För gruppen *livsmedel* förutsås en volymökning på 25 % och en minskning i livsmedlens andel av samtliga konsumtionsutgifter — livsmedlens *utgiftsandel* — från nuvarande 42 % till omkring 40 %. För volymutvecklingens del innebär detta en fortsättning på den tidigare konstaterade successiva förskjutningen mellan livsmedel och övriga varor. För utgiftsandelens del, däremot, skulle en minskning till ner omkring 40 % utgöra ett klart brott i utvecklingen. Under hela det senaste kvartssekklet har utgiftsandelens för livsmedel legat på en i stort sett oförändrad nivå.

Någon ökning av livsmedelskonsumtionens *kaloriinnehåll* kommer, enligt prognosen, inte till stånd. I likhet med vad som skett under de två senaste decennierna skulle volymökningen bli en följd av förskjutningar i livsmedlens sammansättning. Sålunda förutses dels en kvalitetsökning

Konsumtionsvolymen, mätt per capita och med 1931 års värde satt lika med 100, för olika grupper av varor och tjänster även 1931, 1939 och 1955

1 Livsmedel	5 Hushållstjänster
2 Bostad	6 Resor
3 Beklädnad	7 Rekreation
4 Hemutrustning	8 Total konsumtion

— i främsta rummet i form av en övergång från kött till charkuterier och från rotfrukter till grönsaker och frukt — dels en förskjutning mellan produkter av olika förädlingsgrad — i form av en övergång från mjöl till bröd och »råvaror» till konserver, djupfrysta och färdiglagade produkter.

För *bostadsutnyttjandet* förutses en volymökning på ungefär 40 % och en oförändrad utgiftsandel. Den betydande sänkning av bostadsandelen, som kommit till stånd under de senaste decennierna, skulle sålunda inte komma att fortsätta. Den förutsedda volymökningen utgör endast till en mindre del ett uttryck för en ökning i *antalet* lägenheter, till större delen beror den på en förbättrad *kvalitet* på lägenheterna; lägenheternas genomsnittliga storlek kommer att öka

och en övergång kommer att ske från flerfamiljshus till villor och radhus. Storleken av den förutsedda ökningen i antalet lägenheter — 13 % av det nuvarande beståndet — beror till icke ringa del på det gjorda antagandet om att den nuvarande bostadsbristen skall vara avskaffad år 1965. Detta antagande innebär nämligen, att lägenhetsökningen skall svara inte endast mot den efterfrågeökning, som härrör från inkomstutvecklingen och förändringarna i befolkningens antal och åldersfördelning utan även mot det år 1955 föreliggande lägenhetsunderskottet.

För *beklädnadsgruppen* som helhet ger prognosen en volymökning på 55 %, vilket i kombination med ett antagande om en relativ prissänkning för dit hörande varor motsvarar en oförändrad utgiftsandel. Det har här räknats med att köpen av konfektions- och trikåvaror kommer att öka mycket starkt, delvis på metervarornas och garnernas bekostnad. Beträffande konfektionens framtid kan det visserligen sägas, att *herrkonfektionen* redan nu slagit igenom i det närmaste 100-procentigt och att den introduktionsprocess som på det området ägt rum varit en av orsakerna till konfektionsvarornas expansion under de gångna åren, måste betraktas som avslutad. På *barn-* och *damsidan* är så emellertid ingalunda fallet, man har där anledning vänta sig, att konfektionsvarorna skall göra betydande terrängvinster.

För gruppen *hemutrustningsvaror* förutses en stor volymökning — 67 % — samt en ökning i utgiftsandelen från 6,5 till 7,5 %. Denna ökning i köpen av dessa varor bärs enligt prognosen i främsta rummet upp av ökningar i köpen av möbler och heminredningstextilier. Även för elektriska hushållsmaskiner har räknats med en ganska stark expansion — dock i en lägre takt än den, som kunnat konstateras för de senaste decennierna.

Bland hemutrustningsvarorna intar televisionapparaterna en särställning. I undersökningen räknas med, att den svenska televisionen, som år 1955 var mycket litet utvecklad, under det närmaste decenniet kommer att få sitt fullständiga genombrott och att beståndet televisionapparater år 1965 skall närma sig en miljon d. v. s. en apparat på vart tredje hushåll. Samtidigt har

man räknat med att televisionens expansion skall leda till minskade köp av radioapparater.

Även för gruppen *resor* — vilken omfattar utgifter för dels utnyttjandet av kollektiva färdmedel, dels inköp, drift och underhåll av privata färdmedel — förutses en betydande volymökning, 60 %. I kombination med ett antagande om en viss relativ minskning i enhetskostnaderna för bilutnyttjandet ger detta en ökning i utgiftsandelen för resor från 10,5 till 11,1 %.

Den nämnda volymökningen är till dominerande del en följd av den utveckling, som förutspås för bilismens vidkommande. I undersökningen räknas med, att personbilsparken skall fördubblas under tioårsperioden och år 1965 uppgå till 1,6 miljoner bilar, vilket motsvarar en biltäthet på 200 bilar per 1 000 invånare mot drygt 100 f. n. Även mopedbeståndet anses komma att öka ganska starkt och år 1965 uppgå till omkring 1 miljon enheter. Detta i kombination med ökningen i bilbeståndet skulle emellertid medföra en påtaglig minskning i köpen av motorcyklar och vanliga trampcyklar. Såsom en följd av bilismens expansion ger prognosen en mycket ringa ökning i utnyttjandet av kollektiva färdmedels tjänster.

För *rekreationsutgifterna* förutses en volymökning på 50 % och en ökning i utgiftsandelen från 5,8 till 6,3 %. Att dessa förändringar inte blivit ännu större beror delvis på, att utgifterna för den hithörande posten »nöjen», såsom en följd av televisionens framträngande beräknas stiga i betydligt långsammare takt än vad som tidigare varit fallet.

För gruppen *sjukvård och hygien*, slutligen, ger prognosen en volymökning på 36 % och en ungefär oförändrad utgiftsandel.

En detaljerad tabell över de gjorda prognoserna finns återgiven i slutet av denna artikel.

Den använda prognosmetoden

På flertalet punkter har de gjorda prognoserna utförts med hjälp av traditionellt regressionsförfarande, applicerat på tidsserier. Den allmänna principen i detta förfarande, såsom det här utnyttjats, kan i korthet beskrivas på följande sätt: Man börjar med att uppställa en hypotes om att det existerar ett samband mellan å ena sidan kon-

sumtionen av den vara prognosen gäller och å andra sidan en eller flera »förklarande» variabler — exempelvis befolkningens storlek och inkomstnivåns höjd — samt att detta samband är så intimt, att det gäller med åtminstone den grad av precision, som man anset sig behöva för sin prognos. Denna hypotes *prövas* sedan på det statistiska materialet. Om då denna prövning utfaller negativt får den uppställda hypotesen förkastas och man får försöka finna en bättre. I de fall, däremot, då hypotesprövningen utfaller positivt får man ta ställning till frågan, om det samband, som tidsserierna ger vid handen, kan väntas bli gällande även i framtiden eller inte. Om denna fråga besvaras med ja, har man uppenbarligen anledning att utnyttja detta samband för sin prognos, vilket då görs genom att i det samband, som det statistiska materialet ger vid handen, insätta de förutsedda framtida värdena på de förklarande variablerna och se, vilket värde på ifrågavarande konsumtionsvariabel detta motsvarar.

Såsom en ytterligare prövning av rimligheten i de från tidsserierna funna sambanden mellan konsumtion och förklarande variabler, har i undersökningen de erhållna resultaten i möjligaste mån kollats mot motsvarande inkomst- och priselasticiteter erhållna från *andra* källor — svenska budgetstatistiska data, i utlandet gjorda elasticitetsberäkningar samt internationella jämförelser mellan länder på olika välståndsnivåer. Dessa källor har även utnyttjats såsom mer direkt grundval för prognoserna i sådana fall, då man i tidsserieanalysen inte kunnat finna tillräckligt god »förklaring» till den gångna utvecklingen. På vissa enstaka punkter har sålunda prognoserna baserats på inkomstelasticiteter, beräknade på material från socialstyrelsens budgetundersökningar och i vissa fall har de baserats på jämförelser mellan situationen i Sverige och situationen i U. S. A. Tanken bakom detta sistnämnda förfarande har då helt enkelt varit den, att U. S. A. ligger före Sverige i ekonomisk utveckling och att de svenska konsumtionsvanorna i vissa avseenden kommer att närma sig dem, som f. n. är aktuella i U. S. A.

En förutsättning för att något av nu nämnda prognosförfaranden skall kunna användas är tydligen dels att man verkligen har tillgång till

statistiskt material belysande sambanden mellan konsumtionen och de »förklarande variablerna» dels att dessa senare är av den art, att man anser sig kunna förutsäga deras framtida utveckling. Detta förhållande gör emellertid, att möjligheterna att välja »förklarande» faktorer är ytterst begränsade. I undersökningen är det som regel endast tre typer av sådana faktorer som beaktas, nämligen demografiska data, den genomsnittliga realinkomsten samt de reala priserna. Detta aktualiserar frågan, i vilken mån dessa faktorer verkligen är av strategisk betydelse för konsumtionsutvecklingen. Det finns ju mängder och åter mängder av *andra* omständigheter, som kan tänkas påverka konsumenternas handlande — exempelvis sådana som konstituerar vad man i dagligt tal brukar kalla folks tycke och smak — och frågan är om det inte i första hand är förändringar i dessa, som är avgörande för konsumtionsinriktningens utveckling.

Ett allmänt resultat av den gjorda undersökningen kan sägas vara, att det för flertalet varor varit möjligt att tillfredsställande »förklara» den gångna utvecklingen med de ovan nämnda faktorerna. Den statistiska prövningen av de hypoteser som ställts angående konsumtionens intima samband med utvecklingen av inkomster, priser och demografiska förhållanden har m. a. o. på flertalet punkter givit positivt resultat. Detta pekar i och för sig på, att det verkligen skulle vara dessa faktorer, som är av grundläggande betydelse för utvecklingen på lång sikt, och att alltså den effekt, som härrör från de icke-ekonomiska faktorerna skulle vara av underordnad betydelse.

Beträffande denna slutsats må nu emellertid ett par reservationer göras. I undersökningen laboreras huvudsakligen med vissa ganska stora *grupper* av varor och tjänster och det visar sig på flera ställen, att möjligheterna att förklara utvecklingen med de använda variablerna minskar vid en stark uppdelning av dessa grupper i delgrupper. Detta har rimligen sin förklaring i det förhållandet, att substitutionsmöjligheterna vanligen är större mellan de enskilda varorna än mellan stora grupper av varor. Vidare har det — naturligt nog — visat sig ogörligt att med de nämnda förklarande faktorerna tillfredsställande förklara utvecklingen av sådana varor, som själva be-

funnit sig i ett utpräglat introduktionsstadium under den här betraktade perioden — t. ex. radioapparater — eller av sådana varor, exempelvis cyklar, på vilka efterfrågan starkt påverkats av introduktionen av nya varor. För dylika varor har prognoserna ofta fått göras på grundval av ganska oprecisa och stundom också svagt underbyggda allmänna resonemang.

På vissa enstaka punkter har undersökningens analyser utförts enligt linjer, som avviker från de ovan angivna. Några exempel därpå skall här nämnas.

När det gäller bostadsefterfrågan har analysen komplicerats på grund av den överskottsefterfrågan på bostäder (vid rådande priser), som allsedan krigsslutet förekommit i Sverige. Antalet bebodda lägenheter har under senare år inte svarat mot efterfrågan utan snarare mot utbudet. Förekommande data över lägenhetsantalet har därför inte kunnat användas i den statistiska analysen. I stället har man fått konstruera siffror för efterfrågan, genom att till antalet förefintliga lägenheter addera en uppskattning av det förekommande lägenhetsunderskottet. Detta underskott har beräknats uppgå till omkring 100 tusen lägenheter d. v. s. 4 % av det förefintliga beståndet.

Vid analysen har tidsserien över bostadsvolymens utveckling — varvid volymen definierats såsom hyresutgiftens förändringar, mätta i fasta priser — uppdelats i två komponenter, *antalet* lägenheter samt lägenheternas genomsnittliga *standard*. Volymindex för denna senare har definierats såsom kvoten mellan bostadsvolym och antal lägenheter. Av analysen framgår, att antalskomponentens utveckling tillfredsställande kunnat »förklaras» av förändringarna dels i befolkningens storlek och dess fördelning på ålders- och civilståndsklasser, dels i den genomsnittliga realinkomsten. Hyresnivån synes däremot inte ha spelat någon större roll. Standardkomponentens utveckling har kunnat förklaras med förändringarna i genomsnittsinkomsten *per lägenhet* samt i hyrorna.

För vissa varaktiga varor har analysen inte avsett de årliga inköpen variationer utan i stället förändringarna i beståndets storlek. Så har t. ex. varit fallet beträffande bilutvecklingen, där den

hypotes, som utnyttjats vid prognosen, avsett bilbeståndets samband med realinkomst och reala priser för bilutnyttjandet. Hur stora de årliga utgifterna för köp av nya bilar kommer att bli, har sedan beräknats på grundval av dels detta samband, dels vissa beräkningar angående de framtida skrotningarnas omfattning.

Såsom en alternativ prognosmetod för bilbeståndets utveckling har undersökningen använt sig av en jämförelse mellan den svenska och den amerikanska utvecklingen. Det har nämligen visat sig, att biltäthetens utveckling är från år i Sverige under de sista 7 åren visar en mycket påfallande likhet med motsvarande utveckling i U. S. A. på den tiden, då biltätheten där var lika stor, som den nu är i Sverige, d. v. s. åren omkring 1920. Som förklaring till detta förhållande kan man tänka sig många olika hypoteser implicerande en fortsatt likhet mellan den svenska och den amerikanska utvecklingen — exempelvis den att folks önskan om att ha bil genom miljöpåverkan sprider sig såsom en »epidemi», vars smittokraft är avhängig av biltäthetens storlek. Det visar sig nu, att en fortsatt likhet i detta avseende mellan Sverige och U. S. A. skulle leda till, att bilbeståndet i Sverige år 1965 skulle uppgå till en och en halv miljon personbilar d. v. s. nästan exakt samma storlek som den tidigare nämnda på inkomst- och prisutvecklingen baserade prognosen ger.

Beträffande resor med kollektiva färdmedel har prognosen baserats på en hypotes om att efterfrågan på sådana resor stiger med realinkomstnivån men faller med biltätheten i landet. Genom att kombinera de samband mellan dessa variabler, som tidsserierna ger vid handen, med den inkomstelasticitet, som erhållits för bilbeståndet, kan uppenbarligen ett samband konstrueras mellan enbart de två variablerna resor med kollektiva färdmedel samt realinkomstnivån. Detta samband visar sig vara så beskaffat, att efterfrågan på kollektiva resor stiger med stigande realinkomstnivå upp till en viss inkomstnivå men där efter faller. Att ett sådant brott i utvecklingen erhålles skulle då bero på, att bilbeståndet i den punkten blivit så stort, att den av en fortsatt inkomstökning förorsakade tillväxten i bilbeståndet skulle medföra en så stark tendens mot en

minskning i kollektiva resor, att denna tendens mer än väl uppväger den från inkomstökningen i sig härrörande ökande tendensen i andra riktningen. Enligt de gjorda beräkningarna har Sverige ännu inte uppnått denna vändpunkt, men vid en 3-procentig årlig ökning i realinkomstnivån skulle man komma dit i början på 1960-talet.

För televisionsapparaternas del har analysen komplicerats på grund av den fullständiga avsaknaden av svenskt erfarenhetsmaterial. På detta område har undersökningen begagnat sig av en inom utredningsinstitutet tidigare gjord prognos, vilken baserats på analogislut från utvecklingen i England under åren närmast efter televisionens införande där. Hänsyn har därvid tagits till befolkningstätheten och sändarestationernas räckvidd.

Prognosen beträffande sjukvårdsutgifterna har gjorts med helt andra metoder än dem, som kommit till användning på andra områden. Medan man vid analysen av andra varor och tjänster utgått från *efterfrågesidan* har man för sjukvårdsutgifternas del använt *utbudssidan* som utgångspunkt. Grundvalen för prognosen har sålunda utgjorts av en statlig utredning angående den framtida tillgången på läkare, tandläkare samt vårdplatser på sjukhus.

Tvärsnittselasticiteter contra tidsserieelasticiteter

Som ovan nämnts har undersökningen i möjligaste mån försökt att pröva rimligheten av de inkomstelasticiteter, som erhållits från tidsserieanalysen, genom jämförelser med motsvarande elasticiteter beräknade från tvärsnittsmaterial. Mera som regel än som undantag har därvid erhållits betydande diskrepanser mellan dessa två typer av elasticiteter. Att så blivit fallet har här icke tolkats såsom ett bevis för att endera av dessa — eller bägge — skulle vara »fel» utan i stället såsom en följd av att de från tidsserierna funna elasticiteterna i sig inrymmer effekter, som inte framkommer vid en tvärsnittsanalys. Under perioder med stigande välstånd går nämligen inkomstökningarna som regel hand i hand med åtskilliga andra konsumtionspåverkande förändringar, vilkas effekt framkommer i tidsseriernas

utveckling men däremot ej i ett tvärsnittsmaterial. Som konkreta exempel på sådana förändringar, vilka säkerligen haft icke ringa betydelse för den svenska utvecklingen, kan här nämnas framkomsten av nya varor, förändringar i prisrelationerna, en allmän inkomstutjämnning samt flykten från landsbygden. Vissa dylika faktorer kan man visserligen i princip ta hänsyn till i analysen genom att explicit medtaga dem i de samband man laborerar med — detta är t. ex. möjligt att göra med ifrågavarande varas realpris — men att på så sätt ta hänsyn till mer än ett fåtal av alla de konsumtionspåverkande strukturella förändringar, som normalt följer i en välståndsoknings spår, är praktiskt omöjligt.

Nu nämnda förhållanden är uppenbarligen av stor betydelse för uppgörandet av prognoser. De inkomstelasticiteter, som beräknas på grundval av tidsserier, inrymmer i sig den från dessa följdföreteelser kommande effekten och såvida man inte har speciella skäl att tro, att samvariationer mellan inkomsthöjningar och dessa företeelser kommer att plötsligt avbrytas, är det utan tvekan dessa tidsserieelasticiteter man har användning för vid en prognos. Utnyttjandet av tvärsnittselasticiteter för prognosändamål kan lätt nog leda på villospår och måste därför göras med den allra största försiktighet. *De ceteris-paribus-förutsättningar, varpå ett analogislut från tvärsnittsmaterial till en utveckling i tiden måste baseras, är ofta direkt oförenliga med en förutsättning om stigande inkomstnivå*; man kan t. ex. inte gärna förena en förutsättning om stigande realinkomstnivå med en förutsättning om oförändrade prisrelationer eller med en förutsättning om att inga nya varor framkommer på marknaden.

För att närmare illustrera nu nämnda förhållanden skall här med utgångspunkt från de erfarenheter, som utredningsinstitutets undersökning ger, några exempel anföras på sådana felslut, som man ofta möter i såväl vetenskaplig som populär litteratur och som har sin upprinnelse i ett felaktigt analogislut från tvärsnittsmaterial till en utveckling i tiden.

Utförda budgetundersökningar ger entydigt vid handen, att den andel av folks konsumtionsutgifter, som åtgår till livsmedel, minskar med stigande inkomst. Därav har ofta den slutsatsen dragits,

att vid stigande välstånd i ett land, livsmedelsandelen av de totala konsumtionsutgifterna skulle minska. Denna slutsats motsägs emellertid av de i undersökningen angivna siffrorna; livsmedelsandelen i Sverige har varit praktiskt taget oförändrad under hela det senaste kvartsseklet och även i flera andra länder har situationen varit likartad. För Sveriges del är förklaringen till, att livsmedelsandelen inte minskat, delvis den, att priserna på livsmedel stigit mer än priserna på andra varor. Denna förklaring är emellertid inte tillräcklig. Även om hänsyn toges till prisutvecklingen ger tidsseriematerialet en åtskilligt större inkomstelasticitet för livsmedel, än vad budgetstatistiska data ger vid handen. Att så blivit fallet är i och för sig fullt naturligt. Välståndökningen i landet har nämligen åtföljts av åtskilliga förändringar, som haft en klart ökande effekt på konsumtionsutgifterna just på livsmedelsområdet, exempelvis en omfattande introduktion av nya varor och varuvarianter, som konkurrerar om plats i den totala budgeten, en ökning i antalet förvärvsarbetande husmödrar och en minskning i användandet av hembiträden, vilket medfört en ökad inriktning mot högt förädlade varor.

Av budgetstatistiska data framgår, att användningen av hembiträden och andra personliga tjänster förekommer mera inom de högre än inom de lägre inkomstklasserna. Av detta faktum har man stundom dragit den slutsatsen, att den totala konsumtionen i landet av sådana tjänster skulle öka vid stigande välstånd. Nu visar emellertid undersökningen, att utnyttjandet av åtskilliga personliga tjänster i stället *minskat* mycket starkt. Uppenbarligen är denna minskning delvis en följd av den relativa fördyring som dessa personliga tjänster undergått, men inte heller på detta område är prisrelationsförskjutningen en tillräcklig förklaringsgrund. Åtskilliga andra omständigheter har utan tvekan verkat i samma riktning. Sålunda har t. ex. bostäderna blivit betydligt mer lättskötta än tidigare, en mängd nya hushållsmaskiner har introducerats på marknaden och kanske har också folks allmänna attityd till behovet av att ha hembiträden, att gå i skraddarsyddna kläder etc. förändrats.

Det är en vanlig uppfattning, att köpen av var-

aktiga varor vid stigande realinkomster kommer att ta en allt större andel av konsumenternas utgifter i anspråk. Budgetstatistiska data tyder därpå. Det är emellertid ytterligt tveksamt, om denna uppfattning är riktig; tidsseriernas utveckling ger inte entydigt belägg därpå. I Sverige har t. ex. såsom framgår av undersökningen utgiftsandelen för varaktiga varor under hela perioden 1947—1955 legat på ungefär samma nivå och denna var obetydligt högre än 1939 års läge. Denna »motsättning» mellan tvärsnittsmaterial och tidsserier är i och för sig inte alls svår att förklara. För det första har de varaktiga varorna blivit relativt sett billigare och billigare. För det andra har man på teoretiska grunder anledning vänta sig, att köpen av åtskilliga varaktiga varor under ett visst år blir starkt beroende av storleken av *förändringen* i inkomst- eller prisnivån just *det* året och att därför själva inkomst- och prisnivåerna inte är av lika stor betydelse för köpen av dessa varor som för köpen av icke varaktiga varor.

Förutsättningen om den framtida inkomstökningstakten

Som ovan nämnts har de gjorda prognoserna baserats på den förutsättningen, att svenska privatpersoners realinkomster per capita (efter skatt) kommer att öka med alternativt 2 eller 3 procent om året i genomsnitt under tioårsperioden 1955—1965. Det låter sig naturligtvis sägas, att denna förutsättning är ganska godtycklig och att andra alternativ kunnat väljas med lika stor — eller kanske större — rätt. Om man får tro den senaste långtidsutredningen, t. ex. skulle konsumtionsökningstakten bli åtskilligt mindre. Det är emellertid utomordentligt svårt att yttra sig om hur framtiden kommer att te sig i det avseendet och att göra någon direkt *prognos* över takten i den framtida inkomstökningen har ansetts ligga helt utom ramen för undersökningen. Den frågan har därför side-steppats genom att låta prognoserna bli betingade av alternativa förutsättningar angående utvecklingstakten. Att därvid just siffrorna 2 och 3 procent valts har motiverats med att de är de båda hela procenttal, som ligger på önske sidor om den konstaterade siffran

Sammanställning av prognosresultaten

Varugrupp	Utgifts- andel 1955 %	Utgifts- andel 1965 %	Volym- förändring 1955-1965 %	Varugrupp	Utgifts- andel 1955 %	Utgifts- andel 1965 %	Volym- förändring 1955-1965 %
<i>Livsmedel</i>	42,1	39,5	+ 25	Musikinstrument, konst, antikvi- teter	0,2	0,2	(+ 38)
Mjöl och gryn	0,9	0,5	- 17	Ur och guldsmedsvaror	0,7	0,8	(+ 95)
Bröd och bakverk	3,1	3,1	+ 40	<i>Hushållstjänster</i>	2,5	2,5	(+ 22)
Potatis och rotfrukter	1,3	0,8	- 21	Arbets hjälp i hemmet	0,9	0,6	- 40
Grönsaker och frukt	3,8	4,3	+ 56	Tvätt och bad	0,2	0,2	0
Socket, choklad, kryddor	3,2	3,3	+ 44	Postporton	0,2	0,2	+ 20
Mjölk, gräddor, ost	4,0	3,7	+ 28	Telefon och telegram	1,1	1,3	+ 69
Matfett	3,0	2,6	+ 21	Radio- och televisionslicenser	0,1	0,3	+ 165
Kött, fläsk och ägg	7,6	6,5	+ 18	<i>Resor</i>	10,2	11,1	+ 60
Fisk	1,3	1,1	+ 18	Bilar, inköp	2,4	3,2	+ 104
Kaffe, te och kakao	2,4	1,8	+ 2	Bilar, drift och underhåll	2,3	3,7	+ 145
Malt- och läskedrycker	1,9	1,6	+ 15	Kollektiva färdmedel	4,1	3,3	+ 9
Sprit och vin	4,3	5,0	+ 35	Motoreyklar och mopeder	0,8	0,6	+ 10
Tobak	3,2	3,0	+ 28	Cyklar	0,4	0,2	- 25
Förtäring utom hemmet	2,2	2,2	+ 4	Reseffekter	0,1	0,1	+ 38
<i>Bostad, bränsle och lyse</i>	13,8	13,6	+ 36	<i>Rekreation</i>	5,8	6,3	-
Bostad	8,7	8,5	+ 34	Leksaker och sportartiklar	0,5	0,5	+ 42
Bränsle och lyse	5,1	5,1	+ 38	Böcker	0,9	0,9	+ 45
<i>Beklädnad</i>	13,7	14,3	+ 55	Tidningar	1,4	1,5	+ 55
Skor	2,1	1,7	+ 15	Nöjen	1,1	1,1	+ 33
Konfektionsvaror	5,8	7,0	+ 84	Lotteri, tippning och totalisator	1,0	1,3	-
Trikåvaror	1,9	1,9	+ 51	Blommor	0,4	0,3	-
Garner, tyger, skrädderiarb.	2,4	1,6	+ 3	Fotografering	0,6	0,6	-
Övriga beklädnadsvaror	1,5	2,0	+ 93	<i>Sjukvård och hygien</i>	5,3	5,4	(+ 36)
<i>Hemutrustning</i>	6,5	7,5	+ 67	Medicin	0,8	0,8	(+ 72)
Möbler	1,4	1,7	+ 68	Sjukhusavgifter	0,4	0,4	+ 35
Glas och porslin	0,7	0,7	+ 31	Läkararvoden	0,4	0,6	+ 24
Heminredningstextilier	1,9	2,3	+ 68	Tandläkararvoden	1,0	1,1	- 24
Järnvaror	0,6	0,6	+ 50	Frisörarvoden	0,7	0,6	+ 3
Symaskiner	0,3	0,2	(+ 3)	Färghandelsvaror	1,8	1,8	(+ 51)
Dammsugare	0,1	0,1	+ 60	Begravningskostnader	0,2	0,2	(0)
Radio- och television apparater	0,5	0,8	+ 154				

för inkomstökningen under det senaste kvartseleklet.

Det må nu emellertid påpekas, att de i det följande återgivna prognoserna kan vara av visst intresse, även om man inte tror på något av de angivna utvecklingsalternativen. Upplysningsvärdet hos prognoserna står och faller inte helt med frågan om dessa kommer att uppfyllas eller ej. Man kan nämligen även fatta prognoserna på ett sätt, som gör dem mindre villkorliga. I stället för att betrakta prognoserna såsom giltiga för ett visst år, 1965, kan man betrakta dem såsom giltiga för det år då den privata konsumtionen har

ökat volymmässigt sett så mycket som svarar mot en årlig ökningstakt på 3 respektive 2 procent om året under 10 år. Om detta sedan inträffar år 1965, 1967 eller 1970 blir en annan fråga.

De gjorda förutsättningarna angående den framtida realinkomstökningen har påverkat prognoserna genom att de utgjort grunden för beräkningen av realinkomstens storlek just år 1965. Däremot har — med undantag för bilområdet — i prognoserna ingen *formell* hänsyn tagits till inkomstutvecklingen under åren *mellan* 1955 och 1965. Det förhållandet innebär emellertid inte att denna utveckling ansetts vara utan betydelse. Det

förefaller tvärtom vara ganska troligt att konsumtionen inte blir densamma år 1965, om inkomstnivån fram till det året skulle stiga i en jämn takt, som om inkomsterna skulle stiga till samma nivå men med stora årliga fluktuationer. De givna prognoserna avser i själva verket utvecklingen vid en relativt jämn inkomstökning. Den tidsperiod från vilken det statistiska erfa-

renhetsmaterialet hämtats har — på vissa mindre betydelsefulla undantag när — varit förenad med en successivt stigande realinkomstnivå och det är tveksamt om de samband mellan konsumtion och inkomst, som detta erfarenhetsmaterial ger, kan anses bli gällande även under perioder med starkt fluktuerande inkomster.